

ВІДГУК

доктора економічних наук, професора, заступника директора з наукової роботи Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України»

Лайка Олександра Івановича

на дисертацію Савченка Олександра Сергійовича на тему:

«Управління спроможністю розвитку територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України»,

що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань

07 Управління та адміністрування, за спеціальністю 073 Менеджмент

освітньо-наукової програми «Менеджмент»

Актуальність теми дисертації. Повномасштабна військова агресія російської федерації проти суверенної європейської держави – Україна – спричинила безпрецедентні руйнування критичної, соціальної та виробничої інфраструктури, дестабілізацію макроекономічної ситуації та масштабні міграційні процеси. Перебуваючи на передовій подолання кризових явищ, територіальні громади стали ключовими суб'єктами забезпечення життєдіяльності населення та первинними ланками майбутньої масштабної відбудови держави.

Процес повоєнного відновлення сільських територій України не обмежується механічним відтворенням зруйнованих об'єктів інфраструктури, оскільки він потребує якісного переосмислення підходів до регіонального розвитку на засадах концепції сталого розвитку. У цьому зв'язку із цим, ключовим питанням постає забезпечення спроможності розвитку територіальних громад, тобто їх здатності ефективно залучати фінансові ресурси, адаптуватися до мінливих безпекових та соціально-економічних умов, а також раціонально управляти наявним потенціалом.

Незавершеність адміністративно-територіальної реформи та бюджетної децентралізації додатково продукує для українських територіальних громад сільського та селищного типів глибокі диспропорції розвитку в регіональному розрізі, які позначаються на дефіциті кадрів, звуженні доходної бази муніципальних бюджетів та інституційній незрілості органів місцевого самоврядування в питаннях стратегічного планування та управління ризиками. Ситуація обтяжується проблемами інтеграції внутрішньо переміщених осіб, релокації бізнесу, а також вимагає врахування специфіки розвитку сільських територій в деокупованих, прифронтових і тилових регіонах.

Науково-теоретичне підґрунтя формування та оцінювання спроможності територіальних громад, що закладене у працях вітчизняних і зарубіжних науковців інституціонального напрямку економічної теорії, потребує суттєвої трансформації з урахуванням специфіки воєнного та повоєнного періодів. Наразі існує об'єктивна потреба у розробці дієвого інструментарію оцінки, моделювання та моніторингу спроможності розвитку територіальних громад з урахуванням просторових, фінансово-економічних, соціально-демографічних та безпекових чинників.

У руслі зазначеного, дисертація Савченка О.С. зосереджена на формуванні вкладу у розробку новітньої парадигми в частині теоретико-

методологічного обґрунтування та вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління спроможністю розвитку територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України, що і визначає її актуальність з виходом на важливі теоретико-прикладні результати дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи. Аналіз змісту дисертаційної роботи Савченка О.С. дозволяє стверджувати, що представлені у ній наукові положення, висновки та рекомендації характеризуються належним рівнем теоретичної обґрунтованості, методичної виваженості та практичної спрямованості. Структура дисертації побудована відповідно до виконання поставлених завдань дослідження у напрямі досягнення мети дисертації. Зміст роботи відображає послідовну логіку наукового пошуку, що забезпечує цілісність отриманих результатів та аргументованість сформульованих висновків. Належний ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується методологічно правильною побудовою архітектури дослідження, логічною послідовністю його реалізації, а також репрезентативною інформаційною базою.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження базується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів. Використання методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції дозволило забезпечити внутрішню єдність роботи та концептуальну цілісність дослідження сучасного стану й перспектив розвитку економіки сільських територій, управління соціально-економічними процесами у громадах, а також організації місцевого самоврядування.

Теоретичну основу дисертації становлять фундаментальні положення системного підходу, сучасної теорії управління, інструменти структурного та статистичного аналізу. Застосування основ сучасної економічної теорії та методології управління дозволило системно розкрити категорії діяльності територіальних громад та змодельовати внутрішні управлінські процеси. Дослідження патернів поведінки населення з використанням інструментів сучасного адміністрування та врахуванням теорії адміністративно-територіального устрою підтверджує глибоке теоретичне опрацювання об'єкта дослідження.

Об'єктивність встановлених взаємозв'язків між чинниками діяльності територіальних громад підтверджується коректним застосуванням економіко-математичних і статистичних методів, що нівелює дослідницький суб'єктивізм у висновках та забезпечує їхню математичну верифікацію. Використання релевантної нормативно-правової бази для обґрунтування рішень й рекомендацій забезпечило виконання дисертації у чітких межах чинного правового поля України. Автором проаналізовано в історичному ракурсі розвиток положень законодавчих та нормативних актів, якими регламентована реформа адміністративно-територіального устрою та бюджетної децентралізації, що робить пропозиції здобувача адаптованими до практичної реалізації в сучасних умовах.

Інформаційною основою дослідження стали офіційні статистичні дані, верифікована річна звітність органів місцевого самоврядування та відкрита економічна інформація про діяльність конкретних територіальних громад. Особливу цінність та емпіричну переконливість роботі надає інтеграція у процеси аналізу унікальних первинних даних, отриманих автором під час виконання власних прикладних досліджень.

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, викладені в дисертації, є належним чином аргументованими, логічно викладеними та узгодженими як цілісна концепція авторського розуміння управління в територіальних громадах в умовах війни та повоєнного відновлення, яка базується на реальних статистичних даних і фактах, що характеризує результати дослідження в дисертації високим ступенем обґрунтованості, достовірності та репрезентативності.

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи. Дисертація Савченка О.С. є цілісним і завершеним науковим дослідженням, структура якого підпорядкована логіці вирішення поставленого наукового завдання та забезпечує послідовний перехід від теоретичного осмислення проблеми до розроблення практичних рекомендацій щодо її вирішення. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 220 сторінок. Робота містить 32 таблиці, 33 рисунків та список використаних джерел, який охоплює значну кількість вітчизняних і зарубіжних наукових праць.

У вступі автором належним чином обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено методологічну основу роботи, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Зміст вступу відповідає вимогам до дисертаційних досліджень та формує належне уявлення про наукову спрямованість роботи.

У першому розділі дисертації Савченка О.С. досліджено особливості функціонування сільських та селищних територіальних громад як бази відновлення економіки сільського господарства. Аналіз сучасного стану, специфіки та деструктивних чинників впливу війни на життєдіяльність сільських і селищних територіальних громад в Україні дозволив визначити їх роль як фундаментального просторового та ресурсного середовища для післявоєнної стабілізації з наступним відновленням економіки через її аграрний сектор. Втрата людського капіталу, мінування земель, руйнування логістики – виокремлені як ключові детермінанти, що гальмують розвиток сільських територій. З їх врахуванням окреслено потенційні точки зростання для відновлення фермерського бізнесу як вагомого джерела наповнення бюджетів сільських та селищних територіальних громад.

Важливо виділити результати дослідження в частині оцінки реформи адміністративно-територіального устрою, що проведена в контексті вирішення повоєнних завдань відновлення соціально-економічного розвитку громад. Здійснено критичний аналіз результатів децентралізації та нового адміністративно-територіального устрою України крізь призму нових викликів воєнного часу. Це дозволило виявити системні диспропорції та прогалини в законодавчому та організаційному забезпеченні функціонування

територіальних громад, які потребують коригування задля підвищення їхньої адаптивності у повоєнний період.

У другому розділі дисертації квантифіковано вплив адміністративно-територіальної реформи на спроможність громад через виявлення причинно-наслідкових зв'язків між укрупненням територіальних громад, зміною їхніх меж, делегацією повноважень та реальними фінансово-економічними результатами їхньої діяльності в умовах воєнного стану. Доведено теоретичну та практичну необхідність еволюції підходів до оцінювання громад, а саме в дисертації обґрунтовано перехід від статичної категорії «спроможність громади», як відображення поточного стану місцевого бюджету з точки зору його фінансової спроможності до забезпечення виконання базових функцій органів місцевого самоврядування, до динамічної категорії «спроможність розвитку», що визначає потенціал територіальної громади як комплексний індикатор здатності до самовідновлення, адаптації та соціально-економічного розвитку.

З науково-практичної точки зору цікавим є результат щодо визначення та систематизації ключових маркерів як індикаторів, через які ідентифікується якісні та кількісні зміни за рівнями спроможності громад до розвитку. Крім того, вони спрямовані на забезпечення об'єктивної оцінки їх адаптаційного потенціалу та готовності до залучення інвестицій у процесі післявоєнного відновлення.

У третьому розділі здійснено детальний аналіз з ґрунтовним поясненням його результатів щодо дослідження комплексу зовнішніх і внутрішніх умов, за яких можливе ефективне підвищення спроможності розвитку сільських і селищних територіальних громад. Обґрунтовано специфіку ресурсних, інституційних, безпекових та інвестиційних передумов, необхідних для синхронізації потенціалу місцевого самоврядування з державними програмами післявоєнного відновлення сільського господарства України. Виокремлено бар'єри, нівелювання яких є частиною механізму управління спроможністю розвитку територіальних громад для активації внутрішніх драйверів соціально-економічного розвитку сільських територій.

Здобувачем алгоритмізовано обґрунтований в дисертації авторський підхід до управління спроможністю розвитку сільських і селищних територіальних громад, а саме описано послідовні етапи його реалізації: від первинної оцінки маркерів спроможності та прийняття управлінських рішень до моніторингу результативності впроваджених заходів у межах загальної стратегії повоєнного відновлення.

Загалом зміст дисертації характеризується внутрішньою логічною узгодженістю, послідовністю викладення матеріалу та належним рівнем взаємозв'язку між окремими структурними елементами дослідження. Кожен розділ виконує самостійну наукову функцію та водночас є складовою єдиної концепції дослідження. Отримані результати органічно пов'язані між собою, а сформульовані висновки доказово впливають із проведеного теоретичного та аналітичного дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження. Ознайомлення зі змістом дисертації роботи дозволяє зробити висновок, що отримані здобувачем результати характеризуються належним рівнем наукової новизни та спрямовані

на подальший розвиток науково-теоретичних та методико-прикладних засад спроможності розвитку сільських і селищних громад в контексті забезпечення вирішення проблем управління післявоєнного відновлення та модернізації їх розвитку.

Найбільш вагомими результатами дослідження є запровадження до наукового обігу поняття «спроможності розвитку» територіальної громади як синтетичної категорії її здатності поступово покращувати стан позитивних економічних показників своєї діяльності й життя людей (п. 2.2, с. 114-116); а також розроблена комплексна система маркерів спроможності розвитку сільських і селищних територіальних громад, як частини механізму реалізації управлінських рішень щодо політики соціально-економічного розвитку сільських територій. Здобувачем доведена їх роль як маяків на шляху до зростання спроможності розвитку при формуванні бази прийняття управлінських рішень із урахуванням матриці режимів застосування маркерів спроможності розвитку громад в залежності від їх стану на основі підходів розуміння позитивного і негативного характеру їх впливу в управлінні змінами спроможності протидії чинникам негативного зовнішнього та внутрішнього типу розвитку територіальної громади (с. 178-181; с.194-196).

Вагоме наукове значення має також удосконалення методичних підходів до оцінювання спроможності розвитку територіальних громад сільського й селищного на основі системи показників для дослідження точок зростання громади та щорічного самостійного обстеження їх стану з боку їх стейкхолдерів. Запропонований здобувачем підхід вирізняється комплексністю налаштування спроможності розвитку громади на майбутній плановий період із урахуванням визначених досліджень тенденцій планово-звітних показників та точок зростання для певних кластерів громад із подібними умовами діяльності (п. 2.3, с. 119-147).

Безумовною перевагою дисертаційної роботи є подальший розвиток теоретичних положень щодо узагальнення сутності спроможності розвитку територіальних громад і їх значення в процесі післявоєнного відновлення, що спрямовано на радикальне покращення соціально-економічного розвитку, результативності самоврядування на основі врахування регіонального чинника можливого реформування територіальних громад. Наукова пропозиція здобувача вирізняється комплексним врахуванням переліку ознак спроможності при створенні територіальних громад та є динамічною за рахунок можливості доповнення чинниками, дієвість яких визнана практичним досвідом формування спроможних до розвитку економічних регіонів (п. 3.3; с. 189-192).

Значущим науковим результатом є також удосконалення механізму управління спроможністю розвитку сільських і селищних територіальних громад у частині досягнення цілей розвитку при плануванні діяльності на майбутній період на основі розробки переліку організаційно-економічних і фінансових заходів, спрямованих на їх виконання. Здобувач запропонував у дисертації відмінний від інших підходів засіб для комплексного формування рушія підвищення спроможності розвитку громади як окремого об'єкту управління з метою регулювання спроможності до розвитку через параметризацію застосування маркерів соціально-економічного зростання у процесі післявоєнного відновлення (п. 3.2).

Подальшого розвитку в роботі набули теоретичні засади системи управління в територіальних громадах сільського і селищного на основі визначення контурів формалізації їх внутрішнього управлінського комплексу, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє забезпечувати ефективність триланкової структури системи управління в територіальних громадах через контроль досягнення чітких критеріїв оцінки цілей управління, досягнутих окремими гілками місцевої влади (п. 3.2; с. 194-208).

У цілому результати дисертації характеризуються теоретичною та практичною значущістю, логічною завершеністю та внутрішньою узгодженістю, мають істотну новизну, достатньо обґрунтовані, їх достовірність доведена здобувачем.

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення дисертаційної роботи полягає у розробленні комплексу науково-методичних рекомендацій та управлінських інструментів, спрямованих на підвищення ефективності управління спроможністю розвитку сільських і селищних територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України.

Сформовані в дисертації системи показників, аналітичні підходи та управлінські алгоритми дозволяють подолати дефіцит знань у сфері муніципального менеджменту, забезпечуючи органи місцевого самоврядування дієвими механізмами для ідентифікації прихованих резервів, стимулювання місцевого підприємництва та раціонального використання наявних ресурсів з метою досягнення стратегічних цілей відродження фермерського бізнесу як економічної основи бюджетів сільських територій.

Науково-прикладні результати дисертації знайшли безпосереднє практичне впровадження у діяльності органів місцевого самоврядування та освітньому процесі. На регіональному та місцевому рівнях впроваджено в практику управління громадами: рекомендації та методичні розробки щодо оцінювання та управління спроможністю розвитку територій інтегровано в практичну діяльність Виконавчого комітету Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області; прикладні інструменти ідентифікації маркерів зростання спроможності використано у поточній роботі Долинської міської ради Калуського району Івано-Франківської області; запропоновані управлінські механізми забезпечення інституційної та економічної спроможності громад впроваджено у практику Миргородської міської ради Полтавської області.

В освітній процес Полтавського університету економіки і торгівлі інтегровано матеріали дисертації, а саме: у лекційні курси та практичні заняття з таких навчальних дисциплін: «Економіка територій і територіальних громад»; «Економіка сталого розвитку: стандарти і оцінювання ESG»; «Управління бізнес-процесами та операційна ефективність»; «Сучасні концепції та теорії управління».

Наявність офіційних актів та довідок про впровадження, виданих як безпосередніми суб'єктами місцевого самоврядування, так і провідним закладом вищої освіти, беззаперечно підтверджує високу прикладну цінність дисертаційного дослідження, його актуальність для практики повоєнної відбудови економіки України та підготовки кваліфікованих кадрів.

Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих автором працях.

Основні результати дисертаційного дослідження, що характеризуються елементами наукової новизни, знайшли належне відображення у наукових публікаціях автора.

За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, серед яких розділ у колективній монографії, 1 стаття – у виданнях, що індексуються міжнародною наукометричною системою Web of Science, 5 статей у фахових виданнях та матеріали конференцій. Фахові публікації відповідають вимогам п. 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та можуть бути зараховані як наукові публікації здобувача за результатами дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що підтверджується опублікованими шістьма матеріалами доповідей. Представлення результатів дослідження на наукових форумах сприяло їх фаховому обговоренню та отриманню позитивної оцінки наукової спільноти, що додатково підтверджує актуальність, обґрунтованість і практичну значущість запропонованих розробок.

Отже, рівень апробації результатів дисертаційного дослідження та повнота відображення його основних положень у наукових публікаціях є достатніми і відповідають вимогам, що висуваються до дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом дисертація Савченка О.С. виконана на високому науковому рівні, характеризується логічною побудовою, цілісністю дослідження та належним рівнем теоретичного й методичного опрацювання проблематики. Разом із тим окремі положення роботи можуть бути предметом наукової дискусії та становлять підґрунтя для подальших досліджень.

1. Визнаючи теоретичну цінність введення до наукового обігу категорії «спроможність розвитку територіальної громади», доцільно детальніше зупинитися на її «синтетичності», оскільки це поняття базується на покращенні як економічних показників, так і соціальних критеріях якості життя людей. Здобувачем вирішується класична дилема менеджменту щодо пошуку балансу між економічною ефективністю у вигляді показників місцевого бюджету та соціальною відповідальністю, що прямо характеризує процеси управління добробутом домогосподарств в сільських та селищних територіальних громадах, однак варто враховувати об'єктивну різноспрямованість цих двох векторів в умовах війни.

2. Запропонована здобувачем система маркерів спроможності розвитку територіальних громад та матриця режимів їх застосування є вагомим методичним інструментом для прийняття управлінських рішень на рівні органів місцевого самоврядування. Водночас, більш глибокого розкриття потребує механізм оперативної адаптації цієї системи до умов післявоєнного відновлення, адже зовнішні та внутрішні чинники впливу на соціально-

економічні процеси територіальних громад змінюються динамічно під впливом макроекономічних тенденцій та геополітичних зрушень. Уточнення потребує рівень адекватності реакції органів місцевого самоврядування на нові кризові виклики через використання жорстко фіксованої матриці режимів.

3. Удосконалена здобувачем методика оцінки спроможності розвитку громади через щорічне самостійне обстеження її стану стейкхолдерами, а саме: мешканцями, фермерським бізнесом, місцевою владою. Погоджуючись із важливістю такого підходу, варто відзначити ризик високого рівня суб'єктивізму та експертного зміщення під час оцінювання. У зв'язку із цим варто уточнити, які саме управлінські чи математико-статистичні запобіжники передбачені автором у запропонованому механізмі для нівелювання суб'єктивного впливу стейкхолдерів і забезпечення верифікованості отриманих планово-звітних показників.

4. Звертає на себе увагу підхід здобувача до розгляду структури взаємовідносин всередині територіальної громади через призму зв'язків «реципієнт – донор». У контексті менеджменту публічного сектору такий розподіл може спровокувати внутрішні конфлікти інтересів між окремими населеними пунктами всередині однієї громади. Наприклад, при перебудові соціальної інфраструктури у селах-реципієнтах на користь адміністративного центру громади. У зв'язку із цим, уточненню підлягають інструменти компромісного менеджменту, які пропонує автор для мінімізації соціальної напруги за умови такої полярності соціально-економічних благ у територіальній громаді або її вирівнювання.

5. Цікавою з наукової точки зору є пропозиції здобувача щодо врахування чинників економічного локалізму та інтернаціоналізації діяльності територіальних громад, що базуються на ефективній зарубіжній практиці. Утім, зважаючи на суттєві інституційні, фінансові та ментальні відмінності між вітчизняними громадами на сільських територіях та їх європейськими аналогами, виникає потреба щодо уточнення механізму адаптації використання зарубіжних інструментів в межах сучасного правового поля України з акцентом на інституційну готовність українських громад до повноцінного міжнародного спрямування їх діяльності без посередництва державної влади.

6. Здобувач пропонує забезпечення ефективності триланкової структури системи управління в територіальній громаді та виокремлює функціонування трьох гілок управління спроможністю її розвитку. У цьому контексті потребує уточнення питання кадрового забезпечення, адже імплементація такої розгалуженої триланкової структури криє у собі ризики бюрократизації апарату управління та додаткового навантаження на місцевий бюджет, що може стати критичним чинником для невеликих сільських і селищних громад в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Проте вищенаведені зауваження мають переважно рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної дисертаційної роботи та не знижують її наукову і практичну цінність.

Відповідність роботи встановленим вимогам до дисертації, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертаційна робота Савченка Олександра Сергійовича є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному та

методичному рівні. Робота викладена державною мовою, характеризується логічною структурою, послідовністю викладення матеріалу, обґрунтованістю висновків і практичних рекомендацій.

Дисертація оформлена відповідно до встановлених вимог, а отримані результати мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. За своїм змістом і рівнем виконання робота відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПРО ДИСЕРТАЦІЮ

Дисертація Савченка О.С. на тему «Управління спроможністю розвитку територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку теорії і практики управління в територіальних громадах в умовах повоєнного відновлення.

Зміст дисертаційного дослідження відповідає обраній темі, забезпечує досягнення поставленої мети і завдань дослідження.

Опубліковані роботи відображають основні положення дисертації. Основні результати дослідження апробовано на достатній кількості науково-практичних конференцій різного рівня.

За своїм змістом робота відповідає спеціальності 073 Менеджмент, а також вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії і скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

З урахуванням актуальності обраної теми, наукової новизни отриманих результатів, їх теоретичного та практичного значення, а також належного рівня виконання дослідження, дисертація Савченка Олександра Сергійовича заслуговує позитивної оцінки, а її автор – присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 Менеджмент.

Офіційний опонент:

д.е.н., професор,

заступник директора з наукової роботи

Державної установи «Інститут ринку і

економіко-екологічних досліджень

Національної академії наук України»

Олександр ЛАЙКО